

УДК 811.161.2'373.611

ГРАМАТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ УЧНЯМИ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Кулик О.Д.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті проаналізовано граматико-стилістичний аспект вивчення синтаксису складних багатокомпонентних речень учнями основної школи, запропоновано цікаві й змістовні вправи, що допоможуть учням краще усвідомити стилістичну виразність таких синтаксичних структур. Автор доводить, що застосування таких вправ у навчанні української мови сприяє досягненню відповідного рівня комунікативних умінь і навичок, що передбачають осмислення учнями змісту складних багатокомпонентних речень, оцінювання й аналіз усних і письмових висловлювань, трансформування, відтворення, конструювання, редагування текстів з цими синтаксичними одиницями, створення й лінгвістичний аналіз власних стилістично диференційованих висловлювань.

Ключові слова: синтаксис, складне речення, складне багатокомпонентне речення, стилістичний аналіз, граматичний лад мовлення, учні.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування мови вимагають підвищення рівня мовної підготовки й мовленнєвої компетенції членів суспільства. Освіта передбачає інтенсивну цілеспрямовану роботу мовця щодо збагачення знань про виразальні засоби мови, їхнє стилістичне розмаїття, удосконалення комунікативних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності. Пошук шляхів формування комунікативної особистості пов'язаний з дослідженням комплексу питань, одним з яких є вдо-

сконалення граматичного ладу мовлення учнів загальноосвітньої школи.

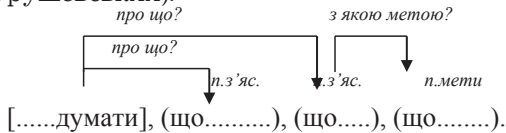
Для методично правильної організації навчання, що сприятиме такому вдосконаленню, важливе значення має не тільки зміст теоретичного матеріалу, але й зв'язок з розвитком мовлення учнів. Цей зв'язок під час вивчення складних багатокомпонентних речень виявляється не тільки в кількісному, але й у якісному відношенні: увиразнюється мовлення учнів, виявляється синтаксична й семантична різноманітність цих

поширеним означенням «зацікавлені появою незнайомої людини» та відокремленим поширеним означенням, вираженим дієприкметниковим зворотом «проводжаючи її очима».

5. *А як буря лиха тебе з місця зіб'є або хмара-гора тебе громом уб'є, світ почує ту смерть, і повітря здрижить, і ліси загудуть, і земля задвигить* (І. Франко)

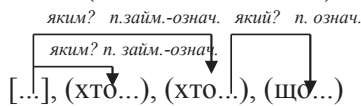
[] або [], [світ...], і [повітря...], і [ліси...], і [земля...].

6. *Сьогодні, навпаки, мені було приємно думати, що я цим розкішним лісом іду до життя, що я спочиваю в цій гостині у природи, щоб з новими силами вернутися до життєвої праці* (М. Грушевський).

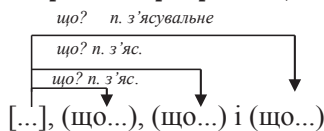
Багатокомпонентне речення з однорідною і послідовною підрядністю.

7. *Я задрю тим, хто впав на півдорозі, але не втратив прагнення й на мить, хто не стомився марити в знеможі на шпиль, що в саяві сонця височить* (С. Голованівський).

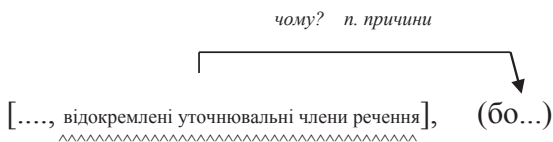
Складне багатокомпонентне речення з однорідною і послідовною підрядністю.

8. *І тоді всі помітили, що у вікні сліпучо сяє весняне сонце, що на тополях розбруньковуються сережки цвіту і що та незбагненна сила життя невичерпна і прекрасна* (Р. Іванченко).

Складне багатокомпонентне речення з однорідною супірядністю.

9. *Вода в такий час була майже гаряча, значно тепліша від ранкового повітря, бо серпень ранками вже давав знати свій характер...* (Ю. Збанацький).

Складнопідрядне речення, у якому головне речення ускладнене відокремленими уточнювальними членами речення «значно тепліша від ранкового повітря».

Синтаксичний аналіз речень має супроводжуватися елементами стилістичного:

– У якій сфері спілкування може вживатися подане речення? Спробуйте передати словом чи словосполученням зміст речення.

– До якого стилю мовлення може належати речення? Чому?

– Яка стилістична роль речення за метою висловлювання?

У ході аналізу звертається увага учнів на смислові й граматичні особливості кожної син-

таксичної конструкції, що зумовлюються наявністю сполучників, порядком розташування частин речення, інтонацією; чітке вираження смислового зв'язку складнопідрядним реченням; ритмомелодіку.

– Які відтінки (часу, умови, причини, наслідку) мають подані речення?

Усне або письмове виконання перевірних завдань сприяє їхньому осмисленню, усвідомленню та закріпленню, застосуванню за зразком, за аналогією та у нових ситуаціях. На цьому етапі варто запропонувати школярам самостійно дібрати варіанти, синонімічні поданим конструкціям, що виражали б чітко: а) часову залежність між явищами; б) причинову; в) наслідкову; г) лише вказували на взаємозв'язок явищ.

Щоб пояснити значення поняття «складна синтаксична конструкція», потрібно наголосити на змістовому боці цього явища, з'ясувати причини виникнення та його роль у висловлюванні. Для цього, після підготовки до сприймання нового матеріалу, необхідно створити проблемну ситуацію, розв'язати яку можна лише після опрацювання нової порції інформації.

З цією метою учням можна запропонувати порівняти особливості будови кожного речення, їх відмінність від видів складних речень, що вивчалися раніше, трансформувати подані речення у прості або елементарні складні й записати їх у дві колонки (зліва – прості, справа – ССК) (див. таблицю на наступній сторінці).

Для більш осмисленого опрацювання відомостей про багатокомпонентні речення змішаного типу школярі мають дати відповіді на запитання, що, на нашу думку, сприяють усвідомленню значення цих синтаксичних конструкцій і засобів їх вираження у мовленні.

– Скільки повідомлень у кожному реченні першого завдання лівої колонки? (По одному в кожному реченні) У першому реченні правої колонки? (Стільки, скільки в трьох реченнях лівої колонки).

– Скільки повідомлень у кожному реченні другого завдання лівої колонки? (У першому реченні – два: *чорніли бори; бори, наче пояс*. У другому реченні – два: *зеленіли острови, зеленіли луки*). У правої? (Стільки, скільки у двох реченнях лівої колонки).

– Скільки повідомлень у кожному реченні третього завдання лівої колонки? (У першому реченні – одне: *керівник секції привертає увагу*. У другому реченні – три: *тенденції простежуються; оцінювання роботи учнів тільки за рівнем засвоєння знань; невраховування мовленневих вмінь і навичок*. У третьому – одне: *навчання вимагає вдосконалення*. У четвертому – три: *рідко проводиться індивідуальна робота, рідко проводяться уроки-диспути, рідко проводяться уроки-конференції*). У правої? (Стільки, скільки у чотирьох реченнях лівої колонки).

– Прочитати виразно кожен групу речень. Яке з висловлювань природніше, експресивніше, динамічніше? Схарактеризувати лексичні та інтонаційно-синтаксичні особливості порівнюваних речень.

– Схарактеризувати стилістичну роль відчуттів персонажа в авторському мовленні. Порівняти з відчуттями гіпотетичної людини від імені якої будували висловлювання учні. Зробити висновки. Обґрунтувати відповідь.

<p>1. Пружок сизів на червоному небі. Здавалося, що ліс був залутаний й посипаний зверху снігом. Насправді то була роса.</p> <p>2. Далі впродовж коло його чорніли бори, наче оксамитовий вузький пояс. Нижче широкою зеленою смужкою зеленіли довгі острови між Старим та Новим Дніпром та, вкриті лозами, пологі луки попід чорним лісом.</p> <p>3. Керівник секції повсякчас привертає увагу своїх колег до недоліків і негативних тенденцій. У практиці простежуються такі тенденції як оцінювання роботи учнів за рівнем засвоєння знань, невраховування мовленнєвих вмінь і навичок. Диференційоване навчання також вимагає вдосконалення. Рідко проводиться індивідуальна робота з учнями, уроки-диспути, уроки-конференції.</p>	<p>1. Пружок сизів на червоному небі, ніби ліс був залутаний в біле павутиння й посипаний зверху снігом, сріблом та діамантами: то була роса.</p> <p>2. Далі впродовж коло його слався чорний, наче оксамитовий, вузький пояс: то чорніли бори; а нижче було видно дуже ясно широку зелену смужку: то зеленіли довгі острови між Старим та Новим Дніпром, та зеленіли пологі луки попід чорним лісом, вкриті лозами (І. Нечуй-Левицький)</p> <p>3. Керівник секції повсякчас привертає увагу своїх колег до недоліків і негативних тенденцій, які простежуються у практиці викладання предмета, як-от: робота учнів оцінюється здебільшого тільки за рівнем засвоєння знань (не враховуються мовленнєві вмінь і навички); вдосконалення вимагає диференційоване навчання, індивідуальна робота з учнями, рідко проводяться ще уроки-диспути, уроки-конференції (З журналу).</p>
---	---

– З якою метою використовуються різні види зв'язку в реченні? З якою метою використовуються складні синтаксичні конструкції в мовленні?

– Як виокремлюються засоби зв'язку, що вказують на відношення між частинами висловлювання на письмі? (*Інверсія, розділові знаки*). В усному мовленні? (*Інтонія*).

Проаналізовані завдання дають можливість учням самостійно дійти висновку, що одне складне комбіноване речення містить декілька повідомлень. Поєднуючи різні зв'язки в реченні, можна передавати різноманітні логічні відношення в текстах різних стилів, хоча розмовне та офіційно-ділове мовлення на цьому рівні мають низку відмінностей.

Щоб закріпити отримані висновки, учні виконують вправи на побудову речень відповідно до певної теми. Розглядаючи кожне речення, учні обов'язково проводять інтонаційно-смісловий аналіз і виразне читання конструкцій, що аналізуються й коригуються. Далі проводиться спостереження за використанням складних багаточленних речень у текстах різних стилів, визначається їхня роль у висловлюванні.

Висновки. Запропоновані нами вправи і завдання характеризуються такими основними якостями: а) різнобічністю, яка дозволяє врахувати різні фактори її використання в навчальному процесі, цілеспрямовано формувати компоненти комунікативної діяльності; б) методичною визначальністю, що відображає особливості вивчення пропонованого навчального матеріалу; в) цілісністю, зорієнтованою на розвиток усіх компонентів навчання; г) органічністю, вираженою в тому, що запропоновані вправи і завдання є складником системи роботи з удосконалення граматичного ладу мовлення учнів основної школи.

Перспективи подальших розвідок. Запропонована стаття не охоплює всіх аспектів проблеми вдосконалення граматичного ладу мовлення учнів на уроках рідної мови. У перспективі варто виокремити: застосування стилістичного аналізу в процесі вивчення інших тем шкільного курсу української мови; удосконалення мовленнєво-комунікативних умінь учнів засобами стилістичного аналізу в позакласній роботі; розробка факультативного курсу для класів з поглибленим вивченням української мови.

Список літератури:

1. Кулик О.Д. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Частина 4: [навчально-методичний посібник] / Кулик О.Д., Овсиєнко Л.М., Кардаш Л.В. – Переяслав-Хмельницький: Лукашевич О.М., 2013. – 142 с.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник для студ. філол. ф-тів ун-тів / [Бакум З.П., Барахтян М.М., Гайдаєнко І.В. та ін.]; за заг. ред. М.І. Пентиліюк. – К.: Ленвіт, 2009. – 400 с.
3. Пентиліюк М.І. Сучасний урок української мови: навчально-методичний посібник / М.І. Пентиліюк, Т.Г. Окуневич. – Х.: Основа, 2007. – 171 с.

Кулик Е.Д.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ГРАММАТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ СИНТАКСИСА СЛОЖНЫХ МНОГОКОМПОНЕНТНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ УЧАЩИМИСЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье проанализирован грамматико-стилистический аспект изучения синтаксиса сложных многокомпонентных предложений учащимися основной школы, предложены интересные и содержательные упражнения, которые помогут учащимся лучше осознать стилистическую выразительность таких синтаксических структур. Автор доказывает, что применение таких упражнений в обучении украинского языка способствует достижению соответствующего уровня коммуникативных умений и навыков, предусматривающих осмысление учащимися содержания сложных синтаксических конструкций, оценку и анализ устных и письменных высказываний, трансформацию, воспроизведение, конструирование, редактирование текстов с такими синтаксическими единицами, создание и лингвистический анализ собственных стилистически дифференцированных высказываний.

Ключевые слова: синтаксис, сложное предложение, сложное многокомпонентное предложение, стилистический анализ, грамматический строй речи, учащиеся.

Kulyk O.D.

Pereyaslav-Khmel'nitsky State Pedagogical University
named after Hryhoriy Scovoroda

THE GRAMMAR AND STYLISTIC ASPECT OF THE SYNTAX STUDYING OF COMPLEX COMBINED SENTENCES BY THE BASIC SCHOOL PUPILS

Summary

The grammar and stylistic aspect of the syntax studying of complex combined sentences by the basic school pupils is analyzed in the article, interesting and meaningful exercises are presented which will help pupils understand the stylistic severity of syntactic structures better. The author proves that the using of such exercises in learning of the Ukrainian language contributes to the appropriate level of communication skills that provide pupils to understand the complex content of combined sentences, the assessment and analysis of oral and written statements, the transformation, reproduction, construction, texts editing with these syntactic units, the creation and linguistic analysis of stylistically own differential expressions.

Keywords: syntax, complex sentence, complex sentence with different types of communication, stylistic analysis, grammar speech, pupils.